

JOAKIM SKOVGAARDS
FORARBEJDER
TIL ILLUSTRATIONERNE TIL
„DEN SIGNEDE DAG ...“

Af
AKSEL RODE

Bogvennen, der takket været Ejerens Velvilje, kan bringe en Række Gengivelser efter Joakim Skovgaards Førsteskitser til Illustrationerne til „Den signede Dag ...“, har bedt Museumsinspektør Aksel Rode om at ledsage Gengivelserne med nogle Oplysninger om dette Illustrationsværks Tilblivelse.

INDENFOR JOAKIM SKOVGAARDS kunstneriske udvikling er de ti aar imellem 1884 og 94 utvivlsomt de mærkeligste og rigeste. I dem skyder han saa at sige ham og forvandles fra en stiltfærdig, lidt uselvstændig naturalist til en myndig og frit skabende mester, i hvis kunst der kan være et brus af fantasi, begejstring og lidenskab, som er sjælden under nordlige himmelstrøg. Det lange studieophold i Italien med de to venner Zahrtmann og Philipsen og det besøg i Grækenland, hvormed han i 1884 afsluttede den mere end toaarige rejse, bragt hans evner til fuld udfoldelse. En varme i hans væsen, som forud kun glimtvis havde vist sig i hans arbejder, en næsten hedensk forelskelse i det skabtes dejlighed giver hans værker fra disse aar deres grundtone og hæver dem op over naturalismens og realismens stadige hverdag. Hvor hans ungdomsarbejde, deres smukke og indtagende egenskaber ufortalt, ofte virker lidt ked-sommelige, næsten gammelmodige, dér faar hans arbejder fra de første manddomsaar en enestaaende ungdommelighed. Det er med rette, at hans søster, malerinden Susette Holten, har betegnet disse aar som de kaadeste i Skovgaards

kunstnerliv. Den alvor, som baade menneskeligt og kunstnerisk laa ham i blodet og fra de tidligste drengenaar havde tvunget ham til at arbejde med en usvigtelig udholdenhed og energi, befriedes under rejsen for al unødigt, hemmende højtidelighed. Under arbejdet og samværet med vennerne modnedes han til en rigere, mere facetteret menneskelighed, hvor Alvoren betyder noget andet og mere end manglende humør og vitalitet. Hans forelskelse i tilværelsens rent jordiske skønhed giver rum for noget befriende i hans indstilling til motiverne. Det lyser ud af hans ypperlige høstbilleder fra Civita d'Antino, og det giver den brusende patos i billedet af underet ved Bethesda dam, en tone af festlighed, i slægt med den, han omtrent samtidig gav sin keramiske fremstilling af den hellige Mikael's kamp.

Kunstnerisk og formalt leder hans udvikling ham i denne afgørende periode fra det udpræget malerisk gengivende i retning af et mere frit fortællende, dekorativt betonet formsprog. Sammen med Zahrtmann og Philipsen dyrkede han i Sora og Civita d'Antino et intenst studium af friluftsmaleriet og søgte i tilknytning til impressionistiske idealer, saadan som han lærte dem at kende igennem Philipsen og dennes ven, den belgiske maler Remy Cogghe, at give sine arbejder større farvefyldte end forud og give farven den størst mulige lyshed. Igen gennem arbejdet med disse i strengeste forstand maleriske problemer, hvor hovedvægten nødvendigvis maatte ligge paa det rent koloristiske, blev Skovgaard saa at sige tvunget til at bygge paa et omraade, hvor hans naturlige begavelse var svagest. Erindrer vi hans stærke kærlighed til det episk fortællende i motiverne, bliver det forstaaeligt, at der maatte indtræde en reaktion, som ledte hans kunst ind i nye baner.

Under hans rejse til Grækenland i de første maaneder af 1884 stilledes han igennem mødet med tempelarkitekturen, den tidlig-græske skulptur og vasemaleriet overfor en kunstnerisk verden, væsensforskellig fra den, hvori han hidtil havde færdedes. Det paa een gang strenge og frie i den græske stil, dens næsten arkitektoniske følelse for proportioner, for den harmoniske linievirkning og formens udtryksfulde helhed virkede paa ham næsten med en aabenbarings styrke. En side af hans kunstneriske følelse, der havde haft ringe mulighed for at komme til udfoldelse indenfor den naturalisme, han efter faderens død i 1875 næsten udelukkende havde dyrket, gjorde under indtrykket af den gammelgræske kunst sig ret gældende. Han søgte ganske bevidst at gøre sin stil simplere og bredere og overvejede nøjere end forud sine kompositioners sluttede billedvirkning. Interessen for linie og form og massernes klare fordeling indenfor det givne billedrum gør sig i visse af de arbejder, han udførte umiddelbart efter Grækenlands-rejsen saa tydeligt og klart gældende, at vi føler den, som det i formal henseende afgørende. Med sin levende og skarpe kunstneriske intelligens forstod han det væsentlige i den gammelgræske stil, og uden direkte at efterligne den tilregnede han sig dens aand, der virkede fornyende paa hans skabende fantasi og hans følelse for naturen og det menneskelige legemes skønhed.

De impulser han modtog fra græsk kunst afstedkom imidlertid ingen pludselig, kameleonagtig forvandling i hans kunst. Hans kærlighed til naturen og de mange aars strenge og alvorlige naturalistiske skoling havde givet ham en saa dybtgaaende respekt for virkeligheden og den direkte iagttagelse, at han stadig maatte raadføre sig med den og søge at tvinge

sine krav til billedstilen sammen med sine hidtidige naturalistiske erfaringer. Derigennem lærte han at se stort og simpelt paa naturen og lade sin iagttagelse lede af sin kunstneriske følelse.

II

Naar Skovgaards illustrationer til Grundtvigs „Den signede Dag . . .“ staar for os som et hovedværk indenfor tidens bogkunst, og for den sags skyld ogsaa indenfor dens tegnekunst, beror det vel netop først og fremmest paa den mærkelige forening af magtfuld naturoplevelse og sikker følelse for det billedmæssige udtryk, for stilen, som er fuldbyrdet i dem. Efter aartier fulde af vege, romantiske efterklange har Skovgaard tilbagegivet den landskabelige stemning dens sundhed og kraft. I en opgave, der i sig selv kan synes os beskeden, har han lagt hele sin kunstneriske formaaen og dybe følelse for naturen.

Det maa have været i foraaet eller tidligt paa sommeren 1885, henved et halvt aar efter Skovgaards hjemkomst fra rej-

sen til Italien og Grækenland, at xylograf F. Hendriksen opfordrede ham til at illustrere et eller andet egnet digt af Grundtvig til foreningen „Fremtiden“s aaret forud paabegyndte serie-publikation „Billeder af danske Kunstnere til Digte af ældre og yngre Forfattere“. Den 28. Juni 1885 skriver Skovgaard fra sin morbroders gaard i Öströö i Halland et brev til Hendriksen, hvoraf det klart fremgaar, at naar valget faldt paa „Den signede Dag . . .“, skyldtes det Skovgaard selv. Brevet lyder i sin helhed:

Öströö 28. Juni 85.

Kjære hr. Hendriksen!

Hermed sender jeg Dem nogle udkast til „Den signede Dag med Fryd vi seer“ No 16 i Grundtvigs Sang-Værk første del (altså samme værk hvoraf De viste mig anden del med Kong Pharao var en ugudelig krop, Peters kaldelse o. s. v. i)] Alle de sange vi tænke på, som egnede sig til at illustrere, kan jeg ikke komme ud af det med, denne her er den jeg helst vil have med at gjøre, men jeg tror også det kan gå med „Grækenland“ i Krønike-Rimene side 31. Nu beder jeg Dem se på mine udkast og tilskrive mig Deres mening om dem og det hele, tegningerne behøver De vist ikke at sende mig tilbage, da jeg næppe får brug for dem før til efterår, heroppe tror jeg ikke, at jeg går i lag med arbejdet. De forstår jo nok, at jeg venter at kunne få en del mere ud af motiverne, når jeg får arbejdet dem igennem i stor målestok (d. v. s.) jeg er ikke meget for, at tegne dem større, end de skal skæres, jeg tror, at de så let bliver smålige, men f. ex. Paradiset står jo bare i kalkeret kontur. Så tror jeg, versene skal fordeles på en anden måde, end den af mig på tegningerne antydede, så de kommer til at svare bedre til billederne, nemlig således „Første side titelblad og vignet, anden side 3 første vers, 3die side fødselen i stalden, 4de side 4de vers og ørnen som flyver i skyerne, 5te side 5te vers og åpartiet, 6te side 6te og 7de vers, måske med et par lærker over for at svare bedre til 7de side med 8de og 9de vers og aftenhimmelen over, til slut sidste vers

med Paradiset over. Ja så tror jeg ikke der er andet at bemærke, end, at jeg gjerne vilde have lidt nøjagtigere at vide, hvad jeg får for det, end at jeg efter forholdene bliver godt betalt, pengene ønsker jeg i hvert fald skal blive stående i Foreningen. Originaltegningerne tilkommer vel Foreningen? Med agtelse Deres hengivne

Joakim Skovgaard.

P.S. Paradiset og titelbladet er jo tegnede i den rigtige størrelse — De lader mig vel ikke vente for længe på svar.

Hendriksens svar efter modtagelsen af det anførte brev og de prægtige skitser, der fulgte med, synes desværre ikke bevaret. Men af et nyt brev fra Skovgaard til Hendriksen fremgaar det, at Skovgaard af en eller anden grund — og den mest nærliggende er vel den, at arbejdet med skitserne har grebet ham saa stærkt, at det er blevet ham utaaleligt at udskyde tegningernes endelige udformning, indtil han udpaa efteraaret atter vendte tilbage til København — paa trods af sine oprindelige planer straks maa være gaaet i gang med arbejdet. I dette brev, der er dateret „Öströo 3. Aug. 1885“, hedder det:

Tak for brevet, det er dejligt, at De synes særdeles godt om udkastene, bare De må synes lige så godt om tegningerne, når de engang bliver færdige, men det er lettere i løse krads at antyde sin fulde mening, end at bevare den i en gennemført tegning. Forøvrigt tror jeg egentlig, at min mening med det hele kommer fyldigere frem i kompositionerne, jo længere jeg arbejder med dem, (jeg er nemlig begyndt at tegne nogle af bladene, men kasserer rask væk, så jeg snart ikke har mere papir at tegne på) men i selve udførelsesmåden går det langsomt fremad, især de første var så langt småligere gjort, end udkastene. Og ikke sandt, (det er dette jeg egentlig skriver for at få Deres mening om) er vi ikke enige om, at tegninger til en sang af Grundtvig må være så brede og storslåede som muligt? Om jeg kunde, havde jeg aller mest lyst til at gjøre dem så brede, så selv De forargedes over dem. Men det

DEN SIGNEDE DAG

AF

N. F. S. GRUNDTVIG

MGD Tegninger

AF

John Skram

Førsteudkast til Titelblad til N. F. S. Grundtvigs „Den signede Dag ...“ 1885.
Pen og Tusch. 27 × 22 cm. (Privateje.)

kan jeg nu ikke, derimod kan jeg nok lave dem så kluntede og dårlige, så De ikke just henrykkes, men det er da ikke min mening. Imidlertid har jeg et større slid med det hele, men vent til vinter, så får De Deres arbejde, for jeg kan aldeles ikke undvære den grå streg, og tuschtoner må jeg vist også ty til, De kan være glad, om de slipper med grå og sort streg, og der ikke bliver 2—3 forskellige gråheder. Da det nu lakker ad enden med papiret, har jeg egentlig lyst til at bede Dem sende mig noget efter Deres smag, hvilket jo betyder, at strengen står ren på det, for på mit papir ryster den noget, men det må tage godt imod tuschen, ikke suge tuschen, og helst være til at se igennem mod ruden, så jeg kan kalkere på den måde. Alt for dyrt må det heller ikke være, så bliver jeg bare bange for det, og kludrer ængstelig. Hvis De vil tjene mig i at sende mig noget, så vil et stykke på 1 alens bredde og 4 a 5 alens længde være tilstrækkeligt. Det er rart, at jeg får beholde tegningerne, så er jeg mindre ængstelig med udførelsen. Når er det, at den sidste tegning senest må være færdig?

Betragter vi de i tusch og sepia udførte førsteudkast, som Skovgaard med sit brev fra Öströö den 28. Juli sendte xylograf Hendriksen — en række tegninger, der vist aldrig tidligere har været gengivet — forstaar vi, at han nogle dage senere, da han, som vi har set, var gaaet i gang med at tegne illustrationerne i stort format, i sit andet brev til Hendriksen maatte udstøde et hjertesuk over, hvor meget lettere det var „i løse krads at antyde sin fulde mening, end at bevare den i en gennemført tegning“. Skitserne synes at være blevet til under en lykkelig førsteinspiration. Uden vaklen er han slaaet ned paa motiverne og har med en fri, levende streg og nogle faa bredt paamalte toner klart fastholdt de virkninger, der var de afgørende for ham. Her er saavist ingen smaalighed. Det festligt brusende i Grundtvigs digteriske fantasi, vælden i han naturfølelse, genspejles i Skovgaards tegninger spontant, naturligt og stærkt. Tekstens ord er blevet til billeder,

*Julenat. Førstedkast til illustration til „Den signede Dag . . .“. 1885. Sepia og tusch.
19×14 cm. Privateje.*

OM levende blev hvert træ i Skov,
 og var saa hvert Blad en Tunge,
 De kunde dog ei Guds Naades Lov
 Med værdelig Røst udjunge;
 Thi evigt nu skinner Livets Lys
 For gamle og saa for Unge.

Flyvende Ørn. Førstedkast til illustration til „Den signede Dag...“. 1885. Sepia og tusch.
 20 × 14 cm. Privateje.

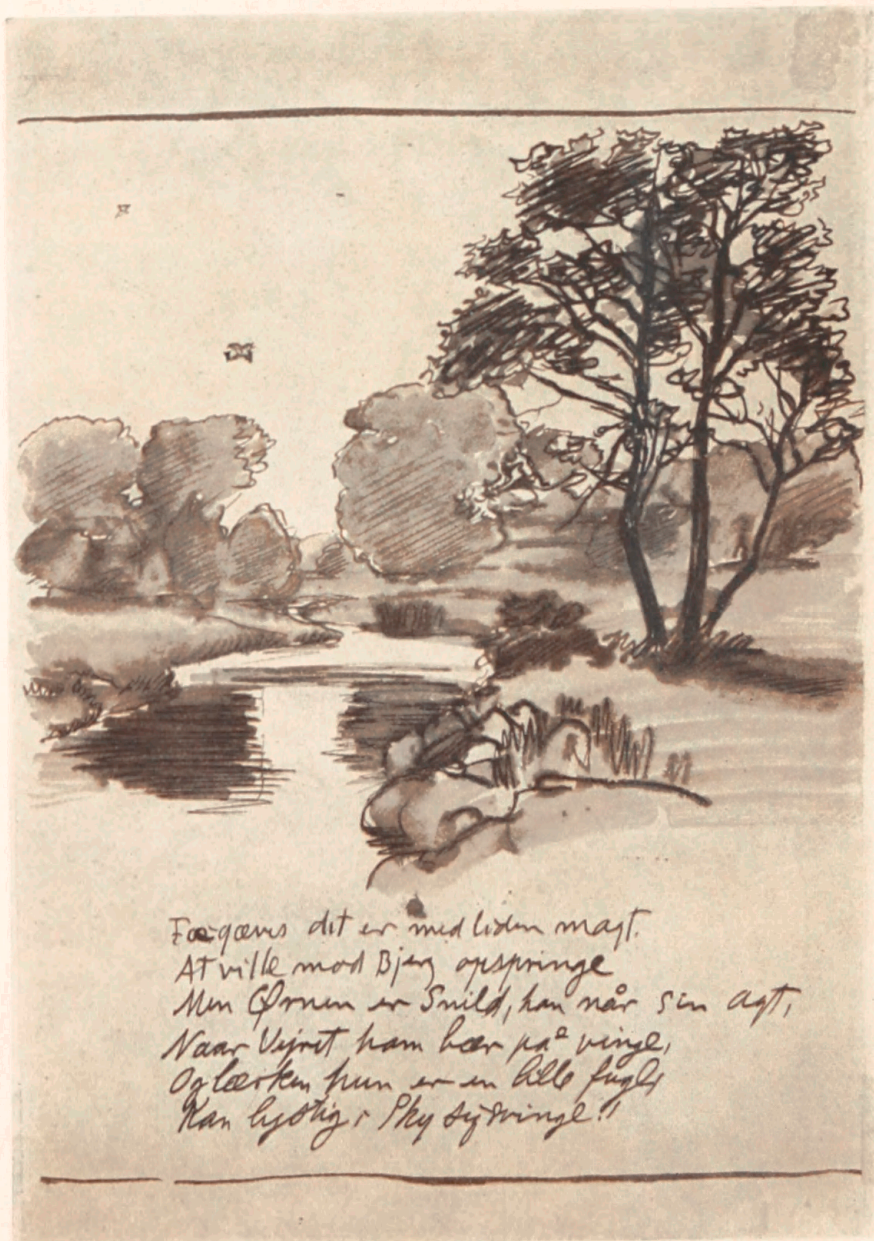
Forarbejde til illustration til „Den signede Dag...“. 1885. Pen og tusch.
 31 × 25,4 cm. Kobberstiksamlingen.

Landskab med Aa. Førstedkast til illustration til „Den signede Dag...“. 1885. Sepia og tusch.
18 × 16 cm. Privateje.

Med Sus og med Brus den stride Aa
 Nedfuser fra Klippe=Tinde,
 Ei mæle saa lydt de Bække smaa,
 Men risle dog fort og rinde,
 Saa frydelig snoe de sig i Vraa
 Op under de grønne Linde!

For gæms dit er med liden magt,
 At ville mod Bjerg opspringe
 Men Gornen er Smild, han nær sin aegt,
 Naar Vejret ham bær på vinge,
 Og lærer hun er en alle fugls
 Kan lystig i Sky sig dringe!

Forarbejde til illustration til „Den signede Dag . . .“. 1885. Sepia og tusch.
 20,5 × 13,5 cm. Privateje.

Som aldrig saa lang er Dag i Nord
 Det mørknes jo dog omsider,
 Saa haver det sig og trindt paa Jord,
 Med blomstrende Aar og Tider,
 Men sødest dog klinger Livets Ord,
 Når det imod Aften liden!

Førsteudkast til illustration til „Den signede Dag...“. 1885. Sepia og tusch.
 19×13 cm. Privateje.

Saa reise vi til vort Fædreland,
 Der ligger ei Dag i Dvale,
 Der stander en Borg saa prud og grand,
 Med Gammen i gyldne Sale,
 Saa frydelig der til evig Tid
 Med Venner i Lys vi tale!

der er storslaaede og simple som versene selv. Skovgaardsevne til at omskabe digtet visuelt kan her næsten faa os til at erindre Frølichs ord om sin egen skabende fantasi, der af den poesi, som greb ham, formede billeder, om hvilke han siger, at „De var strax helstøbte, saa der i Hovedsagen Intet var at ændre paa dem.“

Skønt Skovgaard, hvad vi kan se baade af hans breve til Hendriksen og af tegninger selv, har lagt hele den kunstneriske alvor, han raadede over, i arbejdet, har — for at bruge søsterens rammende udtryk — det kaade i hans indstilling og fantasi fuldtud faaet lov til at gøre sig gældende. De to tegninger, der indleder og afslutter illustrationernes række, virker med deres morsomme smaaengle befriende uhøjtideligt. Motivernes frihed i forhold til tekstens ord betyder paa ingen maade at de to tegninger er ude af kontakt med digtets aand. De muntre smaaengle er jo netop saa legende og umiddelbare som lærken, der synger i morgenrøden og de rislende smaabække.

Af Skovgaard's førsteskitser synes det at fremgaa, at han straks er slaaet ned paa de to motiver, hvormed billedrækken skulde indledes og afsluttes. I de endelig tegninger er skitsernes komposition i alle væsentlige træk bevaret, men strengen er blevet bred og kraftig og virkningen langt rigere og fyldigere. At det har kostet Skovgaard et drøjt slid at naa saa vidt, viser et par tegninger, hvori motiverne er blevet helt gennemarbejdede i det endelige, ret store format, men hvor strengen enkelte steder staar mindre klart og simpelt end i de i næste omgang udførte, som Skovgaard valgte at lade Hendriksen xylografere. En sammenligning imellem xylografierne og de fuldt gennemførte, men ikke anvendte tegninger, viser

for sluttegningens vedkommende, at Skovgaard for at naa den brede virkning, han tilsigtede, har maattet give afkald paa at udnytte visse kunstneriske træk ved den oprindelige udformning af kompositionen. Baade i førsteudkastet med den hastige lidt spinkle pennestreg og i den første af de helt gennemførte tegninger forbinder de sejlende smaabaade forgrunden og baggrunden med dens evighedsland under de to sole paa rigere og vel egentlig ogsaa fantasifuldere vis end i den endelige illustration, hvor baadene skjules af mellemgrundens taage eller skyer.

Det er ejendommeligt, at Skovgaard har valgt at sende Hendriksen disse to tegninger i kalker, udført med en simpel og let pennestreg, der i hovedsagen kun angiver kompositionen igennem figurers og landskabers omrids. Det er som om deres i motivmæssig henseende mere „uvirkelige“ art har paatvunget ham en anden kunstnerisk udtryksform end den, han anvendte, da han tegnede skitserne til digtets øvrige illustrationer. I dem er netop den kraftige virkning af lyst og mørkt understreget igennem en djærv laving med tusch og sepia. Stregen er bred, flydende og malerisk og saa nøje knyttet til de paamalte toner at den har mistet ethvert præg af kontur. Har arbejdet med at fuldføre de to kompositioner til indlednings- og slutillustrationerne først og fremmest bestaaet i at give stregen den fornødne fylde og kraft, saa har, som Skovgaard skrev til Hendriksen, vanskelighederne ved at naa fra de øvrige skitser frem til de endelige, store tegninger hovedsageligt ligget i at bevare, hvad der under en spontan inspiration og med næsten legende lethed var givet i de oprindelige udkast. Men netop heri havde Skovgaard en af sine rigeste evner. Med en næsten overraskende kunstnerisk intelligens forstod

Saa reise vi til Vort Fædreland,
 Der ligger ei Dag i Dvale,
 Der standeren Borg saa prud og grand,
 Med Gammnen i gyldne Sale,
 Saa frydelig der til evig Tid
 Med Venner i Ly vi tale!

han, hvor han havde ramt rigtig og til fulde givet udtryk for det, der var det centrale i hans intentioner. Hans kunstneriske maal stod ham mærkeligt klart for øje, og han var istand til at fastholde dem indtil et arbejde var ført til ende, og det vil, ud fra hans forudsætninger og de krav hans kunstneriske opdragelse havde lært ham at stille til sig selv, sige, indtil han havde givet naturen og den sobre gennemarbejdelse af alle enkeltheder alt, hvad de havde fordring paa. Antydninger — selv de aandfuldeste — var for ham aldrig endemaalet, men et udgangspunkt, der forpligtede til stadigt og udholdende arbejde.

Det er karakteristisk for hans indstilling til opgaverne, at han i det ene af de anførte breve til Hendriksen beder om et papir, der kan gennemlyses saaledes, at han kan kalkere en allerede udført tegning over paa nyt papir ved at lægge de to ark imod en rude. Han var indstillet paa at maatte omtegne gentagne gange, og han gjorde det ikke blot med de to allerede omtalte tegninger, af hvilke det er yderst sandsynligt, at der eksisterer endnu flere varianter, end de her omtalte.

Kompositionen med julenat, der i skitsen er saa kunstnerisk fast og afsluttet med det lave rum, hvor lyset samles om Kristusbarnet og Maria, eksisterer, som det vil fremgaa af efterfølgende brev, i alt fald i to fuldt gennemtegnede eksemplarer. Men yderligere findes der i Skovgaard-Museet i Viborg en række studier, udført direkte efter model, som viser, hvilken omhu der blev lagt i arbejdet. Et par blyantsstudier til Maria hører til de mest indtagende, Joakim Skovgaard i det hele taget har gjort, og Josef-studiet giver med sin brede form og kraftige streg et morsomt førstevarsel om den tegnestil, som

kom til fuld udvikling under arbejdet med udsmykningen af Viborg domkirke. Tegningen med julenat — eller rettere tegningerne — er fuldført omkring de første dage af Oktober (1885), da Skovgaard endnu opholdt sig hos morbroderen i Öströö i Halland. Hans kvaler med arbejdet og hans optagethed af det fremgaar klart af et brev, han den 5. Oktober sendte til Hendriksen, der tydeligvis har klaget over de vanskeligheder, Grundtvig-illustrationerne stillede xylograferne overfor. Brevet lyder i sin helhed:

Kjære Hr. Hendriksen!

Tak for brevet, jeg er sandelig ikke blind for, at mine tegninger stiller mere end ubillige krav til Deres kunst, men jeg har god tillid til Dem, og er meget interesseret i hvordan resultatet bliver.

De skriver,* at „Med hensyn til Arrangementet af Siden, skal jeg se at føje Dem, skøndt Kravene jo rigtignok bryder Enheden i Værket“. Vil det sige, at de bryder enheden, at sætte verset over tegningen, på bladet med de små bække, så må jeg dog gjøre Dem opmærksom på, at Carl Thomsens sidste tegning står under versene. Men vi kan jo tale om det når jeg kommer, hvilket bliver, om alt går vel omkring den 22de i denne måned.

Hermed sender jeg tegningen af julenat. De ser, at kompositionen er lidt anderledes end på udkastet, hvor Joseph holder barnet. De almindelige bemærkninger i forrige brev angaaende udførs[l]en i træsnit gælder jo også for denne. Navnlig husker De nok, endelig ikke forminske den.

De havde vel tænkt Dem, at jeg kunde tegne en bedre madonna, men det kan jeg nu ikke, og jeg tror dog også, at de fleste vil forsone sig med hende, når de ser og bliver van til at hun nu engang ikke er betydeligere, hun ser dog ret rar ud, og gør så fromt sit arbejde.**

* Det omtalte brev fra Hendriksen findes ikke iblandt Skovgaards papirer i Skovgaard-Museet i Viborg.

** Den omtalte variant af kompositioner, der jo efter beskrivelsen ikke kan være identisk med den endelige anvendte tegning, er mig desværre ukendt.

Jeg er imidlertid i færd med en anden udgave af samme illustration, en som holder sig mere til udkastet, for der er noget helligere i udkastet, end i den tegning, De har fået. Den ny udgave er i nogle henseender bedre end den De nu hermed får, men jeg mangler Marias hoved, jeg har tegnet det om vel hundrede gange, men lige skidt bliver det. Imidlertid vil jeg dog gjøre nogle forsøg endnu, så kan De vente til jeg kommer hjem så kan De få vælge hvilken tegning De vil have. Men stol endelig ikke på, at Marias hoved bliver godt tilsidst, for det bliver det vist ikke.

Deres hengivne
Joakim Skovgaard.

P.S. Den 7. Oktober.

Jeg har tøvet med at sende dette af, for dog om muligt at byde Dem begge tegningerne med det samme. Og er det lykkedes mig at lave en nogenlunde god Maria på den anden tegning, som jeg har mærket No. 2. Jeg synes da, at hun går an, men jeg har måske tegnet mig blind. Nu kan De jo selv vælge hvilken tegning De vil. Marias ansigt på No. 2 har jeg dog ikke tegnet op med tusk, da jeg så var bange for at måtte begynde for fra. Desværre har papiret også på det sted fået en mørkere tone (også ved hånden) på grund af den megen tegnen om, så nu står hun så godt dæmpet i modsætning til det lysere barn, men den tone går jo af hende under skæringen. Mon vi ikke kan anbringe nogle flere strålestreger tværs over ansigt og hånd. De kan måske vente med at skære den del af klodsen til vi ses. De ser, at denne tegning er tegnet i lidt for stor målestok.

For mit vedkommende tror jeg, jeg foretrækker tegning No. 2. Da onkel ikke altid har vogn i Warberg, er det usikkert om jeg modtager brev som er skrevet senere end den 13de.

Skovgaards bemærkning om den dæmpede tone over Marias ansigt forklarer ganske naturligt, hvorfor Hendriksen under xylograferingen af den endelige tegning, brevets No. 2, har valgt at skære Marias ansigt i den franske, tonede maner,

som han ellers altid søgte at undgaa*. Ved gennemtegningen af julenat-kompositionen har Skovgaard vel i øvrigt nok sat lidt af det oprindelige udkasts stærke og billedmæssigt sammenhængende virkning over styr. Paa skitsen opfatter vi scenen som udspillende sig i et lukket staldrum, og himmelen ovenover med den lysende Betlehem-stjerne fremhæver det lukkede og lune i det lave rum. Den kraftige laving med sepia og tusch understreger yderligere denne særlige virkning. I den fuldt udarbejdede tegning er det lukkede rum forvandlet til et halvtag. Vi ser et glimt af det bagvedliggende landskab og er paa naturalistisk vis bragt ud under aaben himmel. Skovgaard har opgivet skitsens stærke spring i tone fra det mørke rum til den lyse himmel og har dermed gjort fremstillingen mere bogstavelig, end den forekommer os i førsteudkastet. Hvor det hvide papir i skitsen omrammer fremstillingen saaledes, at vi synes at se den højtidelige handling igennem en rund luge i staldens mur, der fylder den endelige tegning lidt mere prosaisk papiret helt ud. Jeg tror, det har været for at opnaa en rolig billedvirkning, at Skovgaard indførte disse forandringer. Opgavens bogmæssige karakter har ganske givet staaet ham klart under hele arbejdet, og adskillige af de

* Hvor udmærket en virkning han dermed har naaet, og hvor klart han har fastholdt det, Skovgaard havde naaet ved sine mange omtegninger og klogt søgte at bevare i gengivelsen, fremgaar ganske morsomt af efterfølgende betragtning, der blev skrevet i foråret 1943 uden kendskab til det heranførte brev. I nogle faa sider om Hendriksen som xylograf, hvor ogsaa hans arbejde for brødrene Skovgaard nævnes, hedder det efter en omtale om den særlige maade, hvorpaa Hendriksen saa mesterligt gengav brødrenes særlige streg: „Kun i Marias hoved i billedet af julenat til „Den signede Dag . . .“ har han paa Pannemackers manér omsat tonerne i fin stregvirkning og har virkelig naaet en stærk effekt, der er helt i Skovgaards aand og unægtelig uskyldigere end de resultater, franske træskærere naar ad samme vej“. (F. Hendriksen som Xylograf. „De grafiske Fag“. Marts 1943).

ændringer, han har indført fra tegning til tegning, viser tydeligt, at han ganske bevidst har valgt at give afkald paa saadanne virkninger, som ikke lod sig forene med kravene til sidernes sluttede, grafiske virkning.

Skønt skitsen til illustrationen med den flyvende ørn over klippen synes os saa nær som muligt ved den anvendte tegning, ligger der en række grundige studier og flere fuldt gennemtegnede varianter imellem kompositionens første og sidste udformning. Baade til træet og klippen findes der studietegninger i Skovgaard-Museet i Viborg, og Kobberstiksamlingen ejer en prægtig, fuldt gennemført tegning, hvor den flyvende Ørn imod de urolige skyer er blevet en anelse mindre og knap saa stolt og mægtig som paa den tegning, der blev den endeligt udvalgte.

Længst fra den anvendte illustration staar utvivlsomt de to overordentlig smukke skitser til den efterfølgende tegning, den der illustrerer strofen om smaabækkene, der saa frydeligt snor sig op under de grønne linde. Forklaringen paa, hvorfor Skovgaard har forladt førsteudformningen af motivet, ligger, forekommer det mig, lige for. Aarsagen maa søges i det rent illustrative, thi som tegninger staar de to blade fuldt ud paa højde med de øvrige skitser. Stemningen er slaaet an med forbavsende sikkerhed, og de er saa bredt og levende tegnet og saa ypperligt komponerede, at det næppe kan have været af rent kunstneriske grunde, Skovgaard opgav den form, der var fastlagt med dem. At han kunstnerisk har været tilfreds med dem ses vel ogsaa deraf, at han, før han endeligt opgav kompositionen og gav motivet en ny udformning, i det mindste to gange gennemtegnede det oprindelige motiv i fuld illustrationsformat. Hvor smukt det virker ogsaa i sin gen-

nemarbejdede form, viser den desværre stærkt formindskede gengivelse, der her bringes. Det maa rimeligvis være den sidst tegnede af de to varianter, hvoraf den første for faa aar siden solgtes paa auktion i København. Set i forhold til Grundtvigs tekst maa det imidlertid indrømmes, at tegningen er mindre tilfredsstillende. Hos Grundtvig hedder det:

*Med Sus og med Brus den stride Aa
Nedfuser fra Klippe-Tinde,
Ej mæle saa lydt de Bække smaa,
Men risle dog fort og rinde:
Saa frydelig sno de sig i Vraa
Op under de grønne Linde.*

Men i Skovgaards førsteskitser har vi hverken indtryk af en strid nedfusende aa eller af rislende og rindende smaa-bække. Det er en bred og roligt flydende strøm der saa sagteligt glider afsted imellem sine grønne bredder, som vi sjællændere kender det saa godt, Skovgaard har tegnet. Forgrundens beskedne elletræ forstærker indtrykket af aaens brede ro, i sig selv en fin og harmonisk virkning, men unægtelig fjern fra teksten, der jo igennem hele digtet bevidst sætter det tunge vældige og højtidelige i modsætning til det lette og sorgløst legende. (Hvad Skovgaard jo netop saa morsomt har bygget paa, da han tegnede de to tegninger med smaabørnene). I sin endelige udformning af illustrationen har han da ogsaa resolut lagt motivet nær op ad digtets ord, gjort aen smalle og givet dens bredders linier en mere bevæget og hastig karakter. Et stort kuplet lindetræ udfolder sig paa baggrund af den skyede himmel og endnu et par fuldvoksne træer, og landskabet har faaet en vid og aaben horisont, der øger indtrykket af bækkens hastige ilen. At han allerede under sine

forsøg paa at naa et tilfredsstillende resultat paa grundlag af de første skitser har været klar over, at motivet maatte bringes i nøjere overensstemmelse med ordene, lader sig klart se af de to første, gennemarbejdede tegninger, hvor aaløbet er gjort smalt, i den her gengivne vist — om jeg da husker ret — endnu smallere end paa den ved auktionen solgte. Men trods disse anstrengelser og skønt baggrundens træer i de gennemførte ikke-anvendte tegninger har faaet karakter af digtets brede linde, valgte Skovgaard at begynde forfra paa grundlag af en helt ny komposition. Blot denne ene tegnings tilbivelseshistorie viser, med hvilken trofasthed og utrættelighed han gik til arbejdet.

Skitserne til de to endnu ikke omtalte illustrationer til digtet slutter sig ved deres aand og særlige stemning ganske nøje til de endelige i xylografi udførte billeder. Tegningen med den syngende lærke over landskabet er dog maaske endnu smukkere paa udkastet, end den blev i den anvendte form, hvor forgrundens straa virker lidt tunge i modsætning til udkastets lette havreaks. Til den sidste illustration har Skovgaard tegnet to forskellige udkast paa samme blad, og i dens endelige udformning har han søgt at forene, hvad der forekom ham af værdi i begge tegninger.

Som det fremgaar af det første af Skovgaards her gengivede breve, var arbejdet med udkastene afsluttet i de sidste dage af Juni 1885. I løbet af Juli og August blev en væsentlig part af tegningerne endeligt udformet, hvad der klart fremgaar af efterfølgende brev, der er afsendt den 31. August fra Öströö:

Kjære Hr. Hendriksen!

Her har De første sending af tegningerne til „Den signede Dag“.

Tegningerne er tegnede i akkurat samme størrelse som de skal skæres; grænsestregen som på næsten alle mine tegninger er sort, er den samme som i det trykte hefte jeg fik med er grøn, og De må *endelig ikke* formindske tegningerne og sætte en grøn streg udenom den sorte, som er sket ved nogle af Helsteds og Thomsens.

Hvad versenes størrelse angår, så er der lidt tættere mellem linierne end hos Helsted, men jeg har skrevet dem med større bogstaver end hans, så hans bogstaver må kunne bruges, så De ikke behøver at tage mindre, som til Thomsens. Gid De vilde tage dem større, i alt fald tykkere, kraftigere, som jeg har skrevet dem, ellers er jeg bange de bliver for spinkle til tegningerne.

Skær dem så godt De kan. Jeg har jo ofte brugt bred streg og lys tusk, da jeg mener, at De må kunne dele stregen, og derved få en bredere virkning, end om jeg havde tegnet med dobbelt så mange finere streger. De må nødig forandre min streg til tonebehandling, uden hvor det er højst nødvendigt; hvor jeg har brugt tusktone, bruger De naturligvis tonebehandling, men som f. ex. til baggrunden på tegning D [rimeligvis tegningen over den strofe, der begynder „Som aldrig saa lang er Dag i Nord“] må De vist kunne blande min streg i tonebehandlingen, jeg mener, så man ser hvad der er hvad, ikke i hinanden; De må hellere udelade nogle af mine streger efter bedste skøn. I forgrunden af samme tegning går det vist let med streg og tone.

Tak for papiret De sendte mig jeg har ikke brugt det til alle tegningerne, for jeg har valgt de eksemplarer ud af hver tegning, som er lykkedes bedst, uden hensyn til på hvilket papir de var tegnede. Søg i det hele at komme virkningen i mine tegninger så nær som muligt, eller gør den bedre, større, klarere, roligere, uden dog den slemme tonebehandling, hvor det som sagt ikke er nødvendigt. Af tegning B [tegningen til Strofen „Med Sus og med Brus den stride Aa“] har jeg sendt to eksemplarer, hvoraf jeg ubetinget foretrækker No. 1, No. 2 har jeg sendt med, at De kan se, om De vil sætte verset under eller over, for De må endelig ikke skære den. Får De mest lyst til den, så lad os først snakke om det. Det ser måske ikke så godt ud, at verset

sidder under ørnen og over den små bæk, da de kommer på side overfor hinanden, men jeg tror dog det er at foretrække således, da linierne i billederne går bedst sammen på den måde, og det høje, vilde hos ørnen og lave blide hos bækken kommer mest til sin ret således.

Så er der vist ikke mere at bemærke om dette, undskyld at jeg har brugt bydemåde, det var for kortheds skyld, De gjør vel dog som De vil. Nu går jeg til tegningen af julenat, men vil i den anledning bede Dem sende mig mit lille udkast til den tegning.

Med venlig hilsen

Deres hengivne

Joakim Skovgaard.

Blandt xylograf Hendriksens breve fra Skovgaard findes endnu eet, der omhandler Grundtvig-illustrationerne. Det er det sidste i rækken — skrevet i Rosenvænget den 28. Januar 1886 — og kan saaledes naturligt afslutte nærværende artikel.

Brevet og dets efterskrift lyder saaledes:

Kjære Hr. Hendriksen!

Igår så jeg, at Jerndorff har tegnet bogstaverne til liden Gunvers visen, og så faldt det mig ind, at det vilde dog være meget bedre om jeg tegnede bogstaverne til den signede dag, at de kunne komme til at harmonere med tegningerne. Hvis det ikke er for sent, og De ellers går ind på det, beder jeg Dem sende mig målet på hvor store de skal være, (versene) og hvor de skal plaseres, det bliver vel sådan, som jeg har angivet på tegningerne, så skal jeg tegne den snarest muligt. Det vilde vel være bedst, om De kalkerede den grønne linie, og så yderkanten af versene, som de er plaserede indenfor den.

Deres

Joakim Skovgaard.

De behøver ikke engang kalkere noget, jeg har tilstrækkelig hjælp i mine klader, lad mig blot vide, om jeg skal gjøre det, og om jeg må gjøre det i lighed med de bogstaver jeg har benyttet på tegningerne, når jeg blot gjør det lidt kønnere.